

keréknyomok

2008/NYÁR ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

BEVEZETŐ

RUZSA FERENC

Couleur locale 3

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK

HAMAR IMRE

A Yogācāra filozófia hatása
az Avatamsaka-sūtrában
és kínai értelmezéseiben 5

KÓSA GÁBOR

A három bölcs visszatérése –
Buddha, Konfuciusz és
Mānī alakja a Huahujingben 25
(*Buddho-Manichaica IV.*)

KALMÁR ÉVA

Mulian pokoljárásának története
a kínai helyi színhátékban 39

SZATHMÁRI BOTOND

A tibeti *csham* tánc 49

SZILÁGYI ZSOLT

A buddhista egyház
a modern mongol
társadalomban 60

MAJER ZSUZSA

TELEKI KRISZTINA
Kolostorok
régén és ma 74
a mongol vidéken

BARTA ZSOLT

Buddhista elmek 89
a mongol tűzkultuszban

SUMMARIES IN ENGLISH 102

SZILÁGYI ZSOLT

A buddhista egyház a modern mongol társadalomban

Az 1990-es évek elején Mongóliában bekövetkezett rendszerváltás lehetőséget adott a mongol buddhista egyháznak arra, hogy a vallásüldözés csaknem hetven éves időszaka után visszaszerezhesse azokat a pozíciókat, melyeket az 1920-as években bekövetkezett bolsevik hatalom átvételig magáénak mondhatott. A kolostorok jelentős részét megnyitották, a lámák visszatérhettek a szerzetbe, illetve a fiatalok közül is sokan választották a kolostori életet. A laikus hívek száma is örövendetesen gyarapodik, tehát úgy tűnik, minden visszatért a „régí kerékvágásba”.

A látszat azonban sok tekintetben csal. A kilencvenes évek eufóriája sem volt képes elérni, hogy a politika távol tartsa magát az egyháztól, s bár a hívek száma folyamatosan növekszik, sokan csak látszólag tették magukévá a buddhista életszemléletet. Egyre több láma van ugyan, de közülük többen nem meggyőződésből választották ezt az életformát, s az újjáépített kolostorok helyzete is több szempontból bizonytalan. Ilyen és ehhez hasonló negatívumok kísérik az egyház újjáépítését. Jelen cikkünkben az elmúlt csaknem másfél évtizedben tett megfigyeléseink alapján megpróbáljuk a felszín alá tekintve bemutatni napjaink mongol buddhizmusát nem elsősorban a kolostori élet, hanem a laikusok, illetve az egyház és a vallás társadalmi beágyazottságának tekintetében, s felvázoljuk azokat a lépéseket, melyek talán a kiutat jelenthetik ebből a szomorú helyzetből.¹

Előzmények

Mai, divatos fordulattal élve „globalizálódó világunkban” a Mongóliáról szóló felszínes híradásoknak köszönhetően az ország mint kedvelt idegenforgalmi célpont jelenik meg, ahol az érintetlen természet, a nyugatitól markánsan eltérő életmód, és részben a buddhizmus jelentik a fő vonzerőt. Azzal mindenki tisztában van, hogy a mongolok túlnyomó többsége napjainkban is nomád, élnek közöttük sámánok, de sokan a buddhizmust tekintik vallásuknak. Ezek az ismeretek általában természetesen megállják a helyüket, a valóság azonban ennél jóval árnyaltabb. Manapság általában a buddhizmus újjáéledéséről és látványos térnyeréséről szólnak a tudósítások. Ha valaki a fővárosba látogat, akkor számos újra működő kolostort tekinthet meg, lépten-nyomon lámákkal találkozhat az utcán, és korábban betiltott szertartásokon – például a *cam*² – vehet részt. A buddhista egyház és maga a vallás virágzik. Ezt a folyamatot azonban számos olyan probléma terheli, mely jórészt az elmúlt hetven év „hagyatéka”.

¹ A kutatást az OTKA K 62501 és a 68673-as pályázatok támogatták.

² A *cam* tánc jelenkori felélesztésével e folyóirat hasábjain is foglalkoztak korábban. Majer 2008.

A bolsevik forradalom győzelme, és a Mongol Népköztársaság 1924-es megalapítása után a rendszerváltásig eltelt csaknem hetven év olyan mélyreható változásokat generált a mongol társadalomban, melyek mind a mai napig az élet legkülönbözőbb területein éreztetik hatásukat. Így van ez a vallás, a vallásosság tekintetében is. A mongol buddhista egyháznak az 1990 után beköszöntött szabad vallásgyakorlat időszakában is folyamatosan meg kell küzdenie azokkal a problémákkal, mely a vallási tilalom korszakában gyökereznek. Bár napjainkban a buddhizmus államvallásnak tekinthető Mongóliában, az egyház kénytelen saját erejéből fenntartania magát, sőt gyakran a nemzetközi politika nyomásának is ellent kell állnia. Ebben a helyzetben a vallási önrendelkezés, a szabad vallásgyakorlat sok esetben csak látszólagos fogalom.

A hagyományok

Mongóliában, illetve a mongolok között a XIII. századtól államvallásnak tekinthető a buddhizmus. A Jüan dinasztia összeomlása (1368) után következő csaknem 200 éves időszak, bár nélkülözte az egységes kormányzás, az egységes mongol állami lét biztonságát, közel sem volt annyira „sötét korszaknak” tekinthető, ahogyan ezt néhány történész korábban állította. A buddhizmus ugyan elvesztette azt a pozíciót, melyet Kubiláj udvarában betöltött, de nem tűnt el véglegesen a mongol területekről. Gyakorlatilag ebből, illetve az új *gelugpa* (*dge-lugs-pa*) szövetségből építkezve ment végbe az a folyamat, melyet második mongol buddhista megtérésként szoktunk említeni. A mandzsu kor a buddhista egyház szervezet kiépítésének időszaka, melyben az egyház gyakorlatilag a mongol társadalom elidegeníthetetlen része lett, a mongol egyházfők a *Bogdo gegenek*³ pedig megfellebbezhetetlen tekintélyekké váltak. A huszadik század tízes éveiben működő Teokratikus Mongol Állam ennek köszönhette legitimitását és szinte teljes társadalmi támogatottságát.

A XIII. század óta részben tibeti mintát követve a mongol történeti hagyományban létező „két törvény” – az egyházi- és világi hatalom – a mongol történelemben először 1911 decemberében a VIII. Bogdo gegen kezében egyesült. Ez mind az egyház, mind a társadalom számára szimbolikus jelentőségű, a főláma életrajzírói, illetve a korszakkal foglalkozó mongol történészek „a törvények egyesítőjeként”⁴ is emlegetik a VIII. Dzsebcundambát. Ez korszak a buddhizmus történetének egyik legfényesebb időszaka – a mongol egyház ekkor ért hatalma csúcsára –, de magában hordozta a legsötétebb korszak csíráit, és részben ez okozta vesztét is. A 1921-es forradalom győzelmét követően az új kormányzat – a szövetséges orosz bolsevikok „útmutatásait” követve – hatalma megszilárdításának egyik feltételét az egyház visszaszorításában, társadalmi pozíciói meggyengítésében, illetve egyes esetekben azok átvételében látta. A Bogdo gegen életében – 1924-ig – hatalmát az új kormány presztízsvesztése nélkül csak részben voltak képesek korlátozni, így alkotmányos monarchiát tudtak (mertek) megvalósítani.

Az új hatalom a bolsevik ideológia vallásellenességének zászlaja alatt a húszas években előbb csak adminisztratív eszközökkel, majd később a harmincas években már fizikai megtorlást is alkalmazva próbálta rákényszeríteni a mongolokat a buddhista egyháztól való elfordulásra. Mint ismeretes ez a folyamat 1937-re zárult le, a pogromokban több mint hétszáz kolostort és több

3 Mong. boyda gegen (gegegen), halha bogd geegen, a tibeti dzsecun dampa (tib. *rje-btsun gdam-pa*, halha

jawjandamba) cím mongol megfelelője.

4 Halha šašin töriig xoslon barigč.

ezer lámát pusztítottak el.⁵ A rombolás mértékéről napjainkban is kisebb polémia zajlik Mongóliában. Az áldozatok és a lerombolt kolostorok tényleges száma elsősorban a történeti hűség és a pontosság számára fontos, a vallásüldözés tényét, az egyház módszeres ellehetetlenítésének szándékát senki sem vitathatja. A lámák pusztja életben maradásuk érdekében kénytelenek voltak elhagyni a szerzetet és gyakran családot alapítva, az egyszerű mongol pásztorok életét élve bízhattak csak a túlélésben. A pusztítás, illetve a társadalmi átrendeződés mértékére jellemző, hogy az akkori nagyjából egy-másfél milliós mongol lakosság majd nyolc százaléka volt láma, így ha az áldozatok nagyjából harmincezerre tehető számát elfogadjuk, akkor a lakosság hat százaléka volt kénytelen gyökeres életmód-váltást elszenvedni.⁶ Emellett legalább ilyen súlyosak voltak azok a károk, melyek nem anyagi természetűek, nem kézzelfoghatóak.

A mongol buddhista egyház, és közvetítésével buddhizmus, mint korábban említettük, a mongol társadalom életének szerves része volt. A XIX. századtól gyakorlatilag nem volt olyan család az országban – beszéljünk akár az előkelői rétegről, akár az egyszerű pásztorokról –, mely ne adott volna legalább egy fiúgyermeket szerzetesnek. Ennek következtében közvetett módon gyakorlatilag az egész társadalom a pusztítás áldozatává vált. A hatalom természetesen megpróbálta ezt másként kommunikálni. A nép hatalomátvételének kikiáltása után a bolsevik ideológia elfogadásával – és annak megfelelően – a hivatalos propaganda az egyházat tette felelőssé az ország, a „nép” szegénységéért és elmaradottságáért. A mongolok rossz életkörülményeit a feudális rendszernek tulajdonították, melynek – értelmezésük szerint – az egyház egyértelmű hasznélvezője volt, így az egyházat az új kormányzati és társadalmi struktúra, a „rendszer” és a nép ellenségének bélyegezték.

Itt kell megemlítenünk, hogy a korábbi évtized egyes eseményeinek – meglehetősen egyoldalú – értelmezései alapot szolgáltathattak az egyházzal szembeni intézkedések létjogosultságának bizonyításához. Kétségtelen, hogy a Teokratikus Mongol Állam időszakában a buddhista egyház hatalmának csúcán, a kormányzat részéről történtek visszaélések, akár az egyház jövedelmeinek drasztikus megnövelésére, akár a kormányzati tisztségek betöltésének gyakorlatára gondolunk, hogy csak néhány példát említsünk. 1919-ben a Bogdo gegen birto-kainak jószágigazgatója, Badamdordzs sandzodva⁷ egyezett meg a betörő kínaiakkal a mongol autonómia feladásában. Jóllehet az egyházfő nevében tárgyalt, a Bogdo gegen később nem volt hajlandó aláírni a megállapodást,⁸ ez azonban semmit sem változtatott a következményeken. Ezek a visszasságok jó ürtügyet szolgáltatottak a bolsevikok érveléséhez.

A bírálók arról „természetesen” elfeledkeztek, hogy azokban a történelmi pillanatokban, amikor lehetőség volt a halha-mongol területek függetlenségének kikiáltására,⁹ illetve amikor a függetlenség visszaszerzése volt a cél,¹⁰ a mongol egyház, illetve egyes magas rangú lámák maguk is tevékenyen részt vettek ország érdekeinek képviselésében.

5 Ezzel kapcsolatban napjaink mongol történetírásában is sajátos számháború zajlik. Pontos számokat nem ismerünk – ennek meghatározása jelen pillanatban nem is feladatunk –, de a korszakkal foglalkozó szerzők által közölt adatok a tényleges áldozatok tekintetében a 10 000 főt minden esetben meghaladják.

6 Az adatok erre vonatkozóan meglehetősen hiányosak. Mongóliában a huszadik század elején nem végeztek népszámlálást, így a népesség számát tekintve nem lehetnek pontos adataink. A Mongóliában élő lámák számára

vonatkozóan lásd Moses 1977: 128–130.

7 Halha Badamdorj šanjadwaa (šanjodwaa), mong. šangjodba, tib. phyang-mdzod-pa „kolostori kincstárnok”.

8 Az egyházfő vonakodásáért a kínaiak úgy álltak bosszút, hogy számára meglehetősen megalázó ceremónia keretei között kellett nyilvánosan elismernie Kína fennhatóságát 1920. február 19-én.

9 1911, a kínai mandzsuellenes forradalom győzelme.

10 1920–1921. Ungern báró és az 1919-ben jelentős katonai erővel Mongóliába betört kínaiak elűzésének időszaka.

Talán itt érdemes megemlíteni, hogy az 1921-es forradalmat megelőző, elsősorban az ország függetlenségének kivívását célzó szervezkedés vezetői közül többen magas rangú lámák voltak, sőt a győzelem után az új kormányban is fontos tisztségeket töltöttek be.¹¹ Ennek a korszaknak az elfogulatlan elemzése még nem történt meg, ez a mongol történetírás olyan kihívása, melynek a közeljövőben mindenképp eleget kell tenni. A korszak eseményeinek feldolgozása a rendszerváltásig a hivatalos állami elvárásoknak megfelelően elsősorban a Csojbalszan nevével fémjelzett, több kiadást is megért hivatalos államtörténet alapján történt. Ez egyértelműen a vezető ideológia megállapításainak alátámasztására készült. Csak a legutóbbi időkben szabad beszélni azokról a könyvekről, melyek az 1930-as években láttak napvilágot és általában az események közvetlen résztvevőinek, gyakran irányítóinak visszaemlékezései alapján dolgozták fel a történeteket.¹² Meglepő módon ezek a munkák gyakran jóval kevesebb elfogultságot és jóval több objektivitást tartalmaznak, mint az 1950-es évek után megjelent feldolgozások. Részben ennek tulajdonítható, hogy később ezek visszaemlékezések az állami cenzúra beavatkozása miatt vagy a zúzdában végezték, vagy végletesen átdolgozott formában képezték a hivatalos ideológia alapján készített feldolgozások alapját. Napjainkban ugyanakkor több olyan eredeti anyag – néhány esetben forráskiadványok – is napvilágot látott, melyek alapvetően befolyásolhatják az 1919–21 között történeletről való ismereteinket.¹³

Az események részletes elemzése most nem lehet feladatunk, ezzel kapcsolatban csak néhány megállapítást tehetünk. Az újból előkerült – gyakran forrásértékkel bíró – munkák megerősítik azt az álláspontunkat, hogy az egyház több vezető lámája a mongol függetlenség egyértelmű elkötelezettje volt, sőt bizonyos társadalmi átalakulást sem ellenzett. A Mongol Néppárt – később Mongol Népi Forradalmi Párt – magját képező Konzul-dombi, illetve Kolostori csoport tagjai között is több lámát említhetünk. Az általuk irányított szervezkedés alapvető célja Mongólia függetlenségének visszaszerzése Kínától, illetve megóvása volt, s a cél érdekében nem csak a cári kormánnyal voltak hajlandók szövetkezni, ahogyan ezt a bolsevikok később sugallták. Jellemzően az egyház elfogadottságára, a mongol társadalomba való beágyazottságára, illetve a Bogdo gegen tekintélyének társadalmi elismertségére, a későbbi forradalmárok keresték és kérték az egyházfő jóváhagyását ahhoz, hogy a határon túl – Oroszországban – keressenek szövetségeseket a kínaiak ellen. Ezt a beleegyezést, illetve az ezt szimbolizáló pecsétet hosszas várakozás után meg is kapták, csak ekkor indultak támogatókat keresni. Jellemző a buddhizmushoz való viszonyukra, saját szövetségüket egy – pontosan meg nem határozott – vörös Mahākāla előtt tett esküvel pecsételték meg 1919. novemberében.¹⁴ Az, hogy elképzeléseikhez a bolsevikokat tudták megnyerni, hogy később az ennek megfelelő ideológia alapján alakították a történetírást, illetve az állami propagandát, már egy másik elemzés tárgya lehet.

A függetlenségi mozgalomban kezdetektől részt vállaló, illetve az 1921-es kormányban vezető pozíciókat szerző lámák későbbi pusztulásához vezetett, hogy a kínai csapatok elkerge-

11 D. Boodoo, D. Čagdarjav, D. Losol, sőt maga X. Čoibalsan is már gyermekkorukban kapcsolatba kerültek az egyházzal, lámatanoncok, vagy később szerzetesek voltak.

12 Losol – Demid – Čoibalsan 1979 (1934).

13 Magyarul is olvasható Balogh Péter e témával foglal-

kozó doktori disszertációja. Balogh 2004. A rendszerváltás után modern mongol átírásban több az 1920–30-as években készült, így gyakran forrásértékkel bíró visszaemlékezést, történeti munkát is ismét kiadtak. Ezek a korábbi időszakban nem voltak hozzáférhetőek. Magyarjáv 1994.

14 Balogh 2004: 4.

tése, az alkotmányos monarchia bevezetése után ők egy kevésbé radikális, elsősorban polgári átalakulást követő irányvonalat preferáltak, szemben a bolsevikokkal. Ezért az elsők között bélyegezték őket rendszerellenesnek, és többüket koholt vádak alapján az új hatalom korai éveiben kivégeztették.

Az egyház adminisztratív ellehetetlenítése az 1930-as évek végére befejeződött. Az ezt követő majd 60 évben gyakorlatilag nem működött, s a buddhizmus, valamilyen sajátos, a régi korszak hagyatékának tekinthető, a történelem kódéba vesző „túlhaladott” hitté vált. A kolostorokat felszámolták, a lámák gyakorlatilag eltűntek és a laikusok sem gyakorolhatták a vallást. 1944-től a Gandan¹⁵ (Gandantegcsenlin)¹⁶ kolostor csak az USA alelnökének közbenjárására nyithatta meg kapuit.¹⁷ Állásfoglalása, miszerint ő úgy tudja, hogy a mongolok buddhisták, ugyanakkor egyetlen működő kolostorról sem hallott, kikényszerítette, hogy – állítólag Sztálin közvetlen parancsára – a Gandan ismét megnyithatta kapuit. Laikusok ugyan nem látogathatták és a szertartásokon a lámákat fegyverrel „vigyázták”. Azt, hogy a kormányzat mennyire gondolta komolyan a kolostor megnyitását, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy hamarosan ismét megtiltották a szertartásokat, sőt a közbeszédben azt az adatot is több oldalról megerősítették, miszerint az '50-es években a Gandan csukott kapuján megjelent egy orosz mondat miszerint: „Istenhiány miatt zárva”.¹⁸

Újjáépítés

Az 1990-es rendszerváltás után az egyháznak ebből az állapotból kellett újra talpra állnia és újjászerveznie magát. Ezt a folyamatot csak részben segítette az új mongol kormány, az események nem voltak teljes egészében kontrollálhatók, illetve senki sem számolt nemzetközi következményeikkel. A rendszerváltás utáni eufória olyan lépésekre ragadtatta az új kormányzatot, melynek hatásával láthatóan nem voltak tisztában.

A szabad választások után elérkezettnek látták az időt az egyház rehabilitálásához. Gyakorlatilag a politikai nyitással egy időben megindult a szabad vallásgyakorlat, s ehhez az új hatalmi elit is szabad utat adott. Láthatóan a korábbi rendszerrel szemben saját önmeghatározásának egyik sarkalatos pontja volt a valláshoz való viszony gyökeres átalakítása. 1991-ben az új kormány hivatalosan is elkötelezte magát. Az akkori mongol államfő D. Ocsirbat kérte a XIV. Dalai láma állásfoglalását a mongol Dzsebcondamba IX. személyéről. Szeptember 9-én látott napvilágot a hivatalos nyilatkozat, hogy létezik az újjászületés.¹⁹ A Dalai láma elismerte a következő mongol egyházfő személyét, ezzel elhárult az egyik legkomolyabb akadály az egyházszervezet újjáépítése elől. A mongol társadalomban spontán felszínre kerülő, a vallásos élet és a buddhizmus iránti elkötelezettség mellett a hivatalos politika is lehetőséget adott az

15 Tib. dga'-ldan

16 Hailha Gandantegcsenlin, tib. dga'-ldan theg-chen-gling.

17 Batsaixan 2005: 272.

18 Erre vonatkozóan hiteles történeti adat jelen pillanatban nem áll rendelkezésünkre, de beszélgetés során több adatközlő – N. Nanjadorf a Gandan kolostor egyik titkára, ill. Č. Günje apáca – is megerősítette. Günje egyike azoknak a fiatal mongol szerzeteseknek, akik a

dharamszalai oktatási központokban képezték magukat. A rendszerváltást követően 1993-ben választotta az egyházi életet, Bakula rinpoce segítségével köszönhetően 3 évet töltött a dharamszalai Jamyang Choilin Institute (apácázárda) falai között, majd folytatta tanulmányait a XIV. Dalai láma és a IX. Bogd gegen mellett. 2007-ben tért vissza Mongóliába.

19 Szilágyi 2008.

adminisztratív lépések megtételére. A látszat tehát az volt, hogy a buddhista egyház újjáéledésének legfontosabb feltételei adóttak Mongóliában, és ez a folyamat robbanásszerű változást generálva meg is indult, politikai következményeivel azonban nem számoltak.

A Szovjetunió összeomlása után, a mongol rendszerváltást követően az oroszok látványos gyorsasággal kivonultak a mongol gazdaságból. Ennek a két ország korábbi szoros kapcsolata következtében a mongol gazdaságra vonatkozóan szinte katasztrofális következményei voltak. Így részben ennek, részben az új politikai környezetnek köszönhetően a térség másik nagyhatalma, Kína vált ismét Mongólia egyik legfontosabb kereskedelmi és gazdasági partnerévé. Jóllehet néhány év elteltével az orosz-mongol viszony is valamelyest konszolidálódott, de elmondható, hogy a rendszerváltás utáni mongol, illetve a kínai gazdaság viszonya nem változott napjainkra sem annak ellenére, hogy az elmúlt 10–15 évben új szereplők – Japán, Dél-Korea, kisebb mértékben az EU – is megjelentek a Mongóliában. A mongol-kínai gazdasági és politikai kapcsolatok egyik kínos pontjává vált a mongol állam és a buddhista egyház Dalai lámához fűződő viszonya. Kína kényesen ügyel arra, hogy minden fórumon bizonygassa, a Dalai lámát nem tekinti legitimnek – erre sajnálatos módon napjainkban is számos újabb példát látunk –, és mongol partnerétől is hasonló állásfoglalást várt el. Bár hivatalos formában korábban egyetlen fórumon sem bírálta a mongolokat, könnyen belátható, hogy véleménye nagy mértékben befolyásolja a gazdasági értelemben a kínai piactól, befektetésektől egyre jobban függő mongol kormányokat. Jórészt ennek köszönhető, hogy a buddhista fórumokon elismert, megerősített és beiktatott IX. mongol egyházfő a mai napig sem foglalhatta el pozícióját Mongóliában. Ennek a sajátos, a politika által generált helyzetnek több következménye is van.

1. Az állam szerepvállalása az egyház életében gyökeresen megváltozott. Bár az országban szabad vallásgyakorlat van – ezt a buddhizmus mellett olyan, a korábbi évszázadok alatt a mongol területeken kevésbé elterjedt vallás, mint például a római katolikus kereszténység, vagy a mormon térítés is bizonyítja²⁰ – egyre több vallás, egyházi szervezet jelenik meg. Ugyanakkor Mongólia deklarált államvallása a buddhizmus. A kormányzat, azonban ennek ellenére egyre kisebb szerepet vállal a buddhista egyház fenntartásában és működtetésében. Semmilyen állami támogatást nem folyósít, sőt adóztatja a kolostorokat, még az egyháznak juttatott adományokat is. Ennek köszönhetően napjainkban Mongóliában meglehetősen sajátos helyzet alakult ki. Miközben az egyház gyakorlatilag a hívek adományaiból tartja fenn magát, és ilyen értelemben helyzete jelentősen nem különbözik a mandzsu kori kialakulás időszakában jellemző pozíciótól – leszámítva természetesen a mandzsu kormányzat jelentős anyagi támogatását, főleg a korai időszakban –, egyre fontosabbá válnak határon túlmutatató összeköttetései. Ma számos – elsősorban fővárosi – kolostor tart fent gyümölcsöző kapcsolatot külföldi buddhista közösségekkel. Több példát ismerünk arra vonatkozóan, hogy japán, dél-koreai és nyugati – elsősorban észak-amerikai, de nyugat-európai is – közösségek jelentős összegekkel támogatnak egy-egy helyi szentélyt, kolostort. A '90-es években az újjáépítés egyik legfontosabb támogatója szintén külföldi volt. Az 1989–2000 között India nagykövete-

20 A modern kori térítő tevékenység, a Mongóliában elsősorban dél-koreai és Egyesült Államokból származó térítők által közvetített

katolikus kereszténység térnyerése, illetve e jelenség okainak vizsgálata külön cikket érdemelne.

ként az országban tartózkodó Bakula rinpoce a gelugpa hagyományok újjáélesztésének egyik élharcosa volt. Az általa alapított kolostor²¹ a fővárosi vallási élet egyik központja és az egyház külföldi kapcsolatainak bázisa ma is.

A külföldről különböző csatornákon és formákban érkező, nem állami támogatások teszik lehetővé, hogy egyre-másra látnak napvilágot modern buddhista kiadványok, szövegmagyarázatok, filozófiai munkák, egyes szútrák modern mongol, cirill betűs átírásai, sőt, ami talán teljesen unikális, megjelentek az egyes szertartás-szövegek CD-i is, melyek avatott lámák tolmácsolásában adják közre a szent szövegek hangos változatait.

2. A mongol egyházfő kényszerű távolmaradása bizonyos értelemben interregnumot idézett elő, melynek következtében az egyházi hierarchia felbomlott. Ez természetesen a korábbi egyházellenes időszak hatása is, de nem vitathatóak az újjászervezés korai korszakának átgondolatlan lépései által okozott problémák sem. A rendszerváltás után újjáépített, újjalapított kolostorok nem működtek – és nem működnek ma sem – egységes egyház szervezetként. Jelentős a rivalizálás közöttük. A Gandan kolostor vezető pozíciója általában elfogadott, mely elsősorban frekvenciált helyének, a mongol buddhista hagyományban betöltött szerepének köszönhető. Ez volt az egyetlen kolostor, melyet a korábbi időszakban valamilyen kétes értékű, megtúrt státus jellemzett, így bizonyos mértékben egyfajta sajátos, meglehetősen korlátozott kontinuitást jelképez – ha ilyenről egyáltalán a huszadik századi mongol egyháztörténet ismeretében beszélhetünk. Ugyanakkor például Erdene dzuu, az 1585-ben Abataj kán által alapított szakja kolostor, mely Mongólia nagy kolostorai között az első, jelenleg nincs az egyház tulajdonában. Manapság ugyan található itt egy kisebb szakja szentély, de a lámák száma talán a tízet sem éri el, a részben újjáépített épület együttes jellemzően múzeumként működik, a Mongóliába látogató külföldi turisták kedvelt célpontja. Nincs ez másként a napjainkra szinte teljesen felújított Amarbajszgalant²² kolostorral sem, mely ugyancsak kedvelt turisztikai célpont, ugyanakkor a mongol buddhisták egyik legfontosabb zarándokhelye is.²³

A mai mongol buddhizmus ugyanakkor megőrizte sokszínűségét, mely elsősorban a huszadik századot megelőző korszakok mongol hagyományainak köszönhető.²⁴ A történetírás – mely sajátos módon Mongóliában is csak most fordítja figyelmét az egyháztörténet felé – a Jüandinasztia bukása és a második mongol buddhista megtérés közötti időszakot „sötét kornak” nevezte, ezzel a kifejezéssel utalva a buddhizmusa mongol területeken való visszaszorulására, illetve az egységes központi hatalom hiányára. Ez a megállapítás azonban nem állja meg a helyét. Kétségtelen, hogy a mongol dinasztia bukásával az egyház elvesztette legfőbb támogatóját, illetve a szétagoltság kora nem kedvezett az államvallás fennmaradásának, de a buddhizmus nem tűnt el teljesen. A második megtérés nem arra utal, hogy a mongolok a XVI. század végén valami újdonságként ismerték meg a vallást, sokkal inkább a buddhizmushoz való viszony alapvető változását jelentheti. Ebben a korszakban – részben a tibeti főlláma, illetve egyháza

21 Halha Bakula rinpočiin bettiw xiid, tib. dpe-thub btsan-rgyas chos-'khor gling.

22 Mong. Amarbayasulangtu, halha Amarbaigalant. Vezető lámája Guru Déva rinpoce (halha Gurdawaa rinboči), aki több mint kilencven éves korában vette át a kolostor vezetését. Tibeti szerzetes, aki fiatal korában a Dalai láma környezetében működött. Az egyházfő

1959-es, Tibetből való menekülésének idején is az események részese volt. Jelenleg Ulánbátorban él.

23 Az újjáéledő mongol buddhizmus egyik legfontosabb Ulánbátoron kívüli központja. Részt vállalt a cam hagyományok felélesztésében is. Erre vonatkozóan lásd: Majer 2008.

24 Birtalan 2003.

alig titkolt politikai céljainak megfelelően – a gelugpa jelentős túlsúlyba került ugyan a mongol területeken, ez azonban korántsem jelentette a vörös süveges rendek teljes eltűnését.²⁵

Ami jelen témánk szempontjából érdekes, hogy sem az 1921-ig tartó időszak, sem a vallás-üldözés korszaka nem tudta véglegesen eltüntetni a régi rendeket az országból. A gelugpa túlsúly éveiben éppúgy fennmaradtak vörös süveges kolostorok, mint ahogyan a XX. században is megőrződött ez a hagyomány. A rendszerváltás után újjászerveződő mongol buddhizmusban több példája van a régi hagyományok újjáéledésének, mint ahogyan azt a már korábban említett Erdene dzuu szakja lámái, a fővárosban működő nyigmapa Narhadzsid hijd²⁶, vagy a Góbiban újjáépített Hamrin hijd is bizonyítja.²⁷

Ugyanakkor megjelentek a mongol buddhizmusra korábban nem jellemző vallási intézmények, így az alapvetően a nyugati mintára szerveződő un. meditációs központok is. Napjainkban a mongol egyház számára igen fontos a külföldi kapcsolatok jelentős része nyugati buddhista központokhoz kötődik, legyen szó Európáról, az Egyesült Államokról, vagy Kanadáról. Ennek az együttműködésnek köszönhetően, nem csak anyagi támogatásban részesülnek, hanem megismerik a nyugati féltekén a buddhizmus köré alakult intézményrendszert, a vallás nyugati megnyilvánulásait is. Ilyen értelemben a kulturális kölcsönhatás kétirányúnak tekinthető.

Ma a buddhizmus mint államvallás csak az ázsiai országokban jellemző, itt találjuk a legjelentősebb társadalmi bázisait, de elsősorban a XX. század második felében nyugaton megfigyelhető kulturális áramlatoknak köszönhetően, ezen a féltekén is gyökeret eresztett. Bár társadalmi elfogadottsága jóval kisebb, ismertsége általában csak felületes, nyilvánvaló, hogy nem csak keleten élnek buddhisták. Természetesen ebben jelentős szerepet játszik a Dalai láma missziója, mely ugyan Tibet kulturális függetlenségének visszaszerzéséért folyik, de közben híveket és támogatókat szerez magának a vallásnak is. E tevékenységében partnerének tekinthető a jelenlegi Bogdo gegen is. A Dalai lámáét megközelítő aktivitással utazik, szertartásokat, beavatásokat tart a világ számos országában. Mint korábban kifejtettük²⁸ e tevékenysége részben a kényszer szüleménye, hiszen nem tartózkodhat Mongóliában, ugyanakkor épp kényszerű határon kívül maradása eredményezi jelentős nemzetközi tevékenységét. Paradox módon épp az teszi Mongólia határain túl is ismertté, ami annulálni kívánja pozícióját, hiszen a Dalai lámára irányuló nemzetközi figyelmet is legalább olyan mértékben generálja Kína folyamatos tiltakozása, mint a buddhista egyházfő tevékenysége.

Az oktatás

Térjünk vissza Mongóliára. Az egyház újjáépítésének és újjászervezésének egyik sarkalatos pontja az oktatási rendszer kiépítése, s jelenlegi helyzetében egyre fontosabbá válik hatékony működtetése is. A kilencvenes évek buddhista újjáéledése még átsegített azokon az alapvetően adminisztratív jellegű problémákon, melyek napjainkban egyre súlyosabb gondokat jelentenek. Ilyen például, hogy az újjáalapított kolostorok jelentős részében – elsősorban vidéken – nincsenek megfelelő fokozattal rendelkező vezető lámák. Az újjáépítés idején általában még

²⁵ Elég ha csak az Abataj kán által alapított szakja Erdeni dzuu kolostorra gondolunk.

²⁶ Halha Narxajid xiid, tib. na-ro mkha'-spyod.

²⁷ Halha Xamriin xiid. A XX. században Mongóliában

működő, korábban lerombolt, illetve napjainkban újjáépített kolostorokra vonatkozóan lásd Teleki – Majer 2006., Teleki 2008.

²⁸ Szilágyi 2008.

jelen voltak azok a szerzetesek, akik túléltek a vallásüldözés korszakát. Sokan alkalmasak voltak a kolostorok vezetésére, szerencsés esetben az elrejtett kegytárgyak rejtékhelyét is ismerték, így segítségükkel nem jelentett problémát a kolostorok újjáépítése. Napjainkra azonban ez a helyzet megváltozott. Mint a korábban már hivatkozott cikkekből tudjuk, sok helyen a frissen újjáépített szentélyeket magukra hagyták, a kolostorok elnéptelenedtek. Ez részben annak köszönhető, hogy az idős szerzetesek meghaltak, s nem volt jól képzett utódjuk. Korábban nem működött a megfelelő oktatási rendszer, így a kolostorok jelentős részét ma olyan lámák irányítják, akik nem szerezték meg az ehhez szükséges képzettséget. Ez a helyzet elsősorban vidéken jellemző, ahol részben a kolostorok elnéptelenedéséhez is hozzájárul. A fiatal szerzetesek tanulni a fővárosba mennek, ahonnan gyakran nem térnek vissza.

A rendszerváltás után az egyházi oktatást gyakorlatilag alapjaiban kellett újjászervezni. Ez sajátos rendszert eredményezett. Ma Mongóliában kétféle buddhista képzés van. Ez a két rendszer, ha nem is rivalizál egymással, de nem alakult még ki a megfelelő együttműködés.

A NYUGATI MODELL

Az oktatás központja az 1970-ben alapított és a Gandan kolostor területén található Vallástudományi Főiskola. Ez egy nyugati típusú oktatási központ. A hazánkban nem régen bevezetett két fokozatú felsőoktatási rendszer alapképzéséhez hasonlóan BA (bachelor) diplomát ad. Sajátos, hogy az itt végzettek közül azok, akik folytatni szeretnék tanulmányaikat vagy külföldi buddhista központokba – jellemzően Indiába, elsősorban a Dharamszalában működő oktatási központokba – mennek továbbtanulni, vagy a Mongol Állami Egyetemen²⁹ vesznek részt MA képzésen, esetleg doktorálnak. Tehát az egyházi oktatás után egy világi intézményben szereznek magasabb képzést.

A MONGOL MODELL

A képzés napjainkban új alapokra helyeződött. Nyilvánvalóvá vált, hogy egy hosszú távon is fenntartható és az elvárt színvonalon működtethető egyháznak elengedhetetlen a magasan képzett lámák jelenléte, így a hangsúly egyre inkább a hagyományos, 15 évet felölelő tanulási folyamatra helyeződik át. A megkérdézett szerzetesek általában ezt tekintik irányadónak, bár manapság még kevesen részesülhettek ilyen oktatásban. Mongóliában ezek központjai a dacanok,³⁰ de mint említettük, az ilyen jellegű képzést itt is csak a legutóbbi években vezették be. A Gandan kolostorban három kolostor iskola működik.

1. Idgácsojdzinlin dacan.³¹ 1911-ben, a Teokratikus Mongol Állam létrejöttének évében alapította a VIII. Bogdo gegen. Buddhista logikai iskola, mely kizárólag erre a tudományágra koncentrált. Az itt végzett hallgatók általában a Szerza³² kolostorban folytatják tanulmányaikat.

29 A Mongol Állami Egyetemen működő Buddhista Kultúra Kutatási Központban, Halha Mongol Ulsein Ix Surguuli, Buddiin Soyol Sudlalin Töw.

30 Tib. *grwa-tshang*.

31 Halha Idgaa'coijnjinlin dacaan, tib. yid-dga' chos-'dzin gling grwa-tshang.

32 Tib. se-ra theng-chen-gling. A kolostort az 1959 után Indiában alapították újjá.

2. Güngácsojlin dacan.³³ 1809-ben alapították. Vezetője Gunszambó mester, aki Dharamszalában tanult. Legfontosabb kapcsolatai az emigráns tibetiek központjához kötik.

3. Dascsojnel³⁴ dacan. Alapításának éve 1736. A rendszerváltás idején 1990-ben alapították újjá. A dél-indiai Gomand dacanban tanult mesterek vezetik. A rendszerváltás után itt vált ismét lehetővé, hogy a jelöltek gavdzsu³⁵ fokozatot szerezzenek.

Ezeket kívül a Gandanon van még a Csenrezig, Decsingalba, Badma joga, Dzsüid és Kálacsakra Tantrikus iskola, és orvosi központok (mamba dacan-ok).

A hagyományos oktatási központokban és az újjá alapított iskolákban is egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek az oktatás színvonalának emelésére, s ez fontos átalakulás kezdetét jelenti a modern kori mongol buddhista oktatási rendszerben. Az előző egy-másfél évtizedben kialakult gyakorlattal ellentétben a legtöbb helyen immár a hagyományosnak tekinthető kiválasztási rendszer működik. Van felvételi, melyen a tudást, elhivatottságot, sőt a családi hátteret is vizsgálják. Újra megjelentek a hagyományosnak tekinthető bentlakásos iskolák, ahol a képzést már nagyjából 5 éves korban kezdődik. Ilyen iskolát alapítottak az utóbbi időben például a Dzűn hüré Dascsojlin³⁶ kolostorban, mely a Gandan után a mongol főváros második ilyen intézménye.

2008-tól újabb jelentős változást generál a Gandantegcsenling kolostor, illetve az itt működő Nalandarin Egyetem,³⁷ mely Őszentsége a XVI. Dalai láma, illetve a kolostorvezető *hamba* láma D. Csojdzsamc megállapodásának köszönhetően jelentős anyagi forrásokból gazdálkodhat. A költségvetés nem tájékoztat a közvetlen támogatókról, csak a felhasználást részletezi, de fel-tűnő, hogy semmilyen mongóliai, vagy kormányzati adományozót nem említ. Ezzel együtt a költségvetés hazai összehasonlításban is tekintélyes összegről, összesen 21 millió dollárról rendelkezik, mely a kolostor területén található templomok, dacanok (Csojrin dacan, Dűjnhor dacan, Hel dzűjn dacan, Mamba dacan, Lamrin dacan) fenntartásának költségeit épp úgy magában foglalja, mint a zarándokok szállásainak fenntartását, a közüzemi számlákat, stb.³⁸ Az intézmény mindenképpen jelentős központja lesz a mongol buddhista oktatási rendszernek. A jelenlegi körülményeket azonban jól szimbolizálja, hogy jellemzően határon túli forrásból valósítják meg működését.

A mongol egyház hagyományai a tibeti oktatási központokhoz felé irányítják a magasabb egyházi képzést elsajátítani kívánó szerzeteseket. Jelenleg nagyjából 250 mongol szerzetes tanul Indiában, elsősorban az emigráns tibetiek oktatási központjaiban. Erre vonatkozóan a magát Mongólia vallási központjának hirdető Gandantegcsenlin kolostor „Küldetésnyilatkozatában”³⁹ is találunk utalást, mely Őszentsége a XIV. Dalai láma, illetve a Gandan *hamba* lámájának D. Csojdzsamcnak a szoros együttműködését említi. A mongolok egyik legfontosabb kapcsolata a Dalai láma mellett működő Namgyal Logikai Iskola. A Kálacsakra dacan-ból tízen

33 Halha Güngaačoinlin dacaan, tib. kun-dga' chos-gling grwa-tshang.

34 Halha Daščoinbel, tib. bkra-shis chos-'phel grwa-tshang.

35 Halha *gawj*, mong. *γabju*, *γabji*, tib. dka'-bcu, szerzetesstudor, a buddhista bölcsélet doktora. Teleki Krisztina és Majer Zsuzsa kutatásai alapján halha *domiin damjaa*, tib. sdom és halha *gawjiin damjaa*, tib. dka'-bcu'i dam-bca

fokozatokról van szó. Teleki – Majer 2006: 152.

36 Halha Züün xüree Daščoinlin xiid, ti. bkra-shis chos-gling.

37 Halha Nalandariin Ix Surguuli.

38 Részletesebben lásd: http://www.gandan.mn/index.php?option=com_content&task=view&id=87&Itemid=47

39 http://www.gandan.mn/index.php?option=com_content&task=view&id=79&Itemid=34

tanulnak buddhista a dharamszalai oktatási központokban, míg a mongol szerzetesek másik fő célpontja Dél-Indiában, Mundgodban a Drepung Gomang kolostor, illetve szintén Dél-Indiában a Pinor rinpoce vezetésével működő nyigma kolostor fogadta a Hamrin hijd lámáit.

A buddhizmus a mai társadalomban

A rendszerváltás óta eltelt csaknem két évtized alapvetően megváltoztatta a társadalom viszonyát a valláshoz. Természetesen – elsősorban a buddhizmus robbanásszerű újjáéledésének köszönhetően – a szabad vallásgyakorlat a mindennapi életet is alapvetően befolyásolja. A hétköznapi életben is megfigyelhető a vallásos életvitel hatása, még akkor is, ha az adott személy nem él vallásos életet. A társadalmi értékrend átalakulása, illetve a buddhista vallás előírásai a mindennapi életben is változnak, átalakulnak, s ennek számos példáját tapasztalhatjuk. Természetesen a laikus hívek a buddhizmus előírásait, filozófiai értelmezéseit a lehető legkönnyebben dekódolható módon valósítják meg, így ezek a megnyilvánulások a hagyományos vallási előírások egyfajta degradálódását is jelentik.

A tibeti eredetű mongol buddhizmus, a mahāyāna tantrikus ágának hagyományait követi. A hívek számára egyik legkönnyebben értelmezhető eleme a vallásnak az érdemek halmozása, a jó cselekedetek végzésének fontossága, az erényes életvitel. Nem vállalják a szerzetesi életet, mivel a mindennapi szigorú előírások betartása jelentősen korlátozná a hívőt. Ugyanakkor nyugati hatásoktól sem mentes, egyre inkább fogyasztóivá váló életmódot – mely sajátos módon épp a rendszerváltásnak köszönhetően, a szabad vallásgyakorlat megjelenésével párhuzamosan, de attól függetlenül vált elérhetővé – sem akarják feladni, ezért egyfajta kompenzációként, látványos tettekkel kívánják saját erényességüket, az egyház, illetve a vallás iránti elkötelezettségüket bizonyítani.

Az anyagi javak adományozása a mongol egyházi hagyományok szerves részét jelenti már a kezdetektől, és ez napjainkban is általános. A hívek lehetőségeiknek megfelelően kisebb, nagyobb adományokkal manapság is hozzájárulnak egy-egy kolostor, szentély, fennmaradásához, újjáépítéséhez, a lámák ellátásához. A vagyonosodó társadalmi rétegek azonban gyakran egyre látványosabb, jelentősebb felajánlásokat is tesznek, átvéve ezzel a korábbi évszázadokban a hatalom, illetve a világi közigazgatás által betöltött szerepet. Ennek egyik bizonyítéka, a napjainkban egyre gyakoribb, szinte „divattá” váló gyakorlat, a sztúpa építés. Erre külön „vállalkozók” specializálódtak, hiszen a szaporodó megrendelések biztos megélhetést jelenthetnek. A sztúpa állítás természetesen jelentős anyagi terhet ró az adományozóra, így általában vagyonosabb, elsősorban városi, a liberalizálódó gazdasághoz jól alkalmazkodó, a modern, új típusú társadalom felső közép, ill. legmagasabb vagyoni csoportjába sorolható támogatók állítanak sztúpát. Ugyanakkor megjelenik az adományozás individuális aspektusa is, mely korábban nem volt a buddhizmus sajátja. Az adományozó saját boldogulása, szerencséje, saját érdemeinek halmozása érdekében tesz felajánlást, célja a következő sikeresebb újjászületés „biztosítása”.

Megjelenik a lámák olyan hagyományos tevékenysége is, mint a jóslás. Újra általánosan elfogadottá vált és jelentősebb megkötések nélkül gyakorolható tevékenység lett, mely sok láma megélhetését biztosítja. A városi lakosság – a fiatalok is – életének részévé vált a jós lámák tanácsainak, útmutatásainak meghallgatása.

Mindenképpen új jelenség, hogy a hívek társadalmi szervezeteket alapítanak. Ezek az egyházon kívül, de azzal együttműködve jelentős munkát végeznek. Kiváló külföldi kapcsolatokat ápolnak, deklarált céljuk a vallás, a mongol buddhizmus megismertetése. Jó példa erre a 2004-ben Öszentsége a IX. Halha Dzsebcundampa Rinpoce patronálása mellett létrejött *Dzsebcundamba Központ*, mely a mongol buddhista hagyomány megőrzését, tibeti mesterek mongóliai útjainak, tanításainak szervezését, mongol lámák tibeti oktatási központokban való továbbtanulásának szervezése mellett olyan közvetve a valláshoz kapcsolódó tevékenységeket fogalmaz meg céljaiként, mint a környezetvédelem. Jellemzően az elsősorban határon túli támogatók megnyerése érdekében kiadványaik, szóróanyagaik angol nyelven jelennek meg, a céljaikat a nyugati világ számára is könnyen érthető és napjainkban divatosnak mondható módon határozzák meg, ami természetesen mit sem von le e célok fontosságából. E szervezetek némiképp a kormány állásfoglalásával is szembe helyezkedtek, amikor aláírásgyűjtésbe kezdtek a mongol egyházfő hazahívásának érdekében. A IX. Bogdo Gegen sajátos helyzetére világít rá, hogy ő maga – miközben deklaráltan a Központ fő patrónusa –, csak magyarországi látogatása idején értesült a kezdeményezésről, mely láthatóan nem kapta meg a megfelelő publicitást, így sajnálatos módon eredményessége is bizonytalan.

Az új társadalmi környezetben maga az egyház is sajátos módon reagál. Korábbi kutatásaink alapján megállapítható, hogy sem vidéki, sem a városi kolostorokban nem jellemző, hogy mongol szertartásszövegeket használnának, teljesen általános a tibeti nyelvű szertartások túlsúlya, melyet csak részben magyarázhat a mongol buddhizmus tibeti eredete. Ma meglehetősen kevés erőfeszítést tesznek a mongol fordítások, szertartásszövegek gondozására.⁴⁰ Annak ellenére így van ez, hogy az első mongol egyházfő munkásságának egyik legjelentősebb része épp a mongol fordítások, illetve önálló buddhista szövegek alkotása volt. Jóllehet, Öndör Gegen (1635–1723) – jórészt a buddhizmus mongol identitástudatban betöltött szerepének köszönhetően – ma kultuszfigura, tevékenységének e jól dokumentált és a mindennapi egyházi életben is jól használható eredménye az elvárhatónál jóval kevesebb figyelmet kap. A vezető lámák a mongol szövegek mellőzésére vonatkozó kérdésre általában azt a választ adják, hogy az oktatási rendszer tibeti alapú, a szerzetesek így tanulják a szútrákat, s ez indokolja a tibeti változatok használatát a szertartásokon. Ugyan megvannak a mongol szövegek, de a kolostorok túlnyomó többségében nem használják ezeket. Nincsenek olyan magasan képzett lámák, akik a fordításokat ellenőrizni tudnák, illetve a mongol változatokat gondoznák.

Emellett azonban létezhet egy másik ok is. Manapság a laikusok kívülállóságát – fontosabb szertartásokon védelmét – úgy tudják biztosítani, ha ilyen közvetett módon is elzárják őket a Tudás közeléből. Ma egy írott mongol szöveg elolvasása a hívek nagy részének nem jelentene gondot, miközben ez a XVI–XVII. században, a mongol fordítások jelentős részének születésekor ez nem volt általánosan jellemző. Akkor a vallás megismertetése, ma a beavatottak viszonylag szűk körének biztosítása a cél. A tibeti nyelv használatával elérhető, hogy csak a lámák legyenek a szertartás pontos ismerői, a hívek csak annyira váljanak részvevőkké egy szertartás alatt, amennyire azt az előírások megengedik.

Összegzés

A mongol buddhista egyház rendszerváltás utáni élete tehát számos sajátos elemet hordoz, melyek eredete részben a korábbi korszakra vezethető vissza. Bár a több évszázados hagyomány elviekben megfelelő alapot jelenthet a vallás és az egyházszervezet újjáépítéséhez, a folyamatot olyan politikai, társadalmi és bizonyos értelemben gazdasági problémák is terhelik, melyekkel a XX. század előtt nem kellett megküzdeni. A nyugati társadalmi modell, a piacgazdaság megjelenése hasonló társadalmi, gazdasági és identitásválságot okozott, mint amilyeneket a kelet-európai rendszerváltások eredményeztek az adott országokban. Mongólia teokratikus korszaka és a rendszerváltás között eltelt időszak gyökeresen megváltoztatta a társadalmat, mely az újabb átalakulás kihívásai közepette fogódzónak tekinti a vallást.

Ugyanakkor ma a buddhizmus nem az egyetlen tételes vallás, mely jelen van az országban, de a történeti hagyomány, híveinek száma mindenképp a modern időszakban megjelent, Mongóliában újnak tekinthető egyházak elé helyezi – természetesen nem erkölcsi, filozófiai értelemben. E vezető pozícióját megőriznie azonban nem lesz egyszerű. A most felnövő generációk számára az internetes levelezőszobákban feltett kérdés: „Milyen vallású vagy?“, megválaszolásakor már a katolikus vallás, az iszlám épp úgy lehetőségként merül fel, ami jelzi e vallások térnyerését az átalakuló mongol társadalomban. Emellett egyes külföldről – Dél-Koreából, az Egyesült Államokból – érkező nem buddhista térítők sem késlekednek anyaországuk gazdasági előnyét hangsúlyozva híveket toborozni saját vallásuknak.

Kétségtelen tény, hogy számos olyan kezdeményezés létezik, mely a hagyományos, magas színvonalú oktatás megteremtésére, a buddhista egyház korábbi a mongol társadalomban és kultúrában betöltött vezető szerepének visszaszerzésére törekszik. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy ez a folyamat jóval hosszabb, mint az első látásra tűnhet, és a rendszerváltás óta eltelt időszak nem volt elegendő a viszonyok rendezésére. Az egyház jelenléte a mai mongol társadalom számára immár ismét természetes, szerepét, helyét azonban még nem találta meg. Miközben a buddhizmus társadalmi elfogadottsága mára ismét megkérdőjelezhetetlenné vált, tetten érhető az a bizonytalanság, mely a nem egyértelmű politikai környezet következtében alakult ki.

Irodalomjegyzék

- Balogh Péter 2004. *A huszadik századi mongol történelem egy igaz forrása*. PhD értekezés (kézirat) ELTE: Budapest.
- Batsaixan, O. 2005. *Mongol ündesten büren erxt ulc bolox jam. (1911–1946)*. Ulaanbaatar. (Mongólia a nemzetté válás útján)
- Bawden, Ch. 1961. *The Jebtsundamba khutugtus of Urga*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Birtalan Ágnes. 2003. „Traditionelle mongolische Religionen im Wandel.“ In: *Die ural-altaischen Völker. Identität im Wandel zwischen Tradition und Moderne. Vorträge des Symposiums der Societas Uralo-Altica vom 13. bis 15. Oktober 2002*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altica Band 63. Hrsg. Klumpp, G. –Knüppel, M. (ed.): 15–21.
- Hertzog, S. 1999. „Interview with the Ninth Khalkha Jebtsundamba.“ www.greenvictoria.ca
- Losol, D. – Demid, G. – Čoibalsan X. 1979 (1934). *Mongol ardiin ündesnii xuwisgaliin anx üüsġ baiguulagsan tobč tüüx*. Ulaanbaatar.

-
- Magsarjau, N. 1994. *Mongol Ulsiin šine tiiix*. Ulaanbaatar. (Mongólia új története)
- Majer Zsuzsa. 2008. „A cam tánc hagyományának felélesztése Mongóliában.” Budapest: *Keréknymok*. 3. : 37–62.
- Sárközi Alice 1992. *Political Prophecies in Mongolia in the Seventeenth-Twentieth Century*. Wiesbaden – Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szilágyi Zsolt 2004. *Manchu-Mongol Diplomatic Correspondence 1635–1896*. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol 1. ed. Géza Bethlenfalvy. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- Szilágyi Zsolt 2008. „A IX. Halha Bogdo Gegen Dzsebcundamba Rinpoce rövid életrajza és napjainkban betöltött szerepe.” Budapest: *Keréknymok*. 3. : 86–94.
- Teleki Krisztina – Majer Zsuzsa 2006. „A mai Ulánbátor kolostorai és szentélyei.” Budapest, *Keréknymok*. 1. :147–158.
- Teleki Krisztina 2008. „Az egykori mongol fővároskolostor szentélyei.” Budapest: *Keréknymok* 3.: 63–85.
- www.gandan.mn